

FILOSOFEREN MET KLEUTERS

Wat is filosoferen nu werkelijk en is het mogelijk dit met kleuters te doen in het basisonderwijs? Uit dit onderzoek blijkt dus duidelijk van wel. Het filosoferen levert een waardevolle verrijking op in het onderwijs en de ontwikkeling het denkvermogen van het jonge kind.

Hilda van der Pers, Annette Leeuwerink

Brederoschool, Groningen 1-5-2013

Aanleiding voor het onderzoek

Aanleiding voor het onderzoek is onder andere deelname aan 'de academische basisschool' waarin er door middel van onderzoekopdrachten en een academische benadering vraagstukken kunnen worden behandeld. Omdat leerkrachten gewend zijn constructief te werk te gaan zodat de investering resulteert in bruikbaar resultaat, hebben we gekozen voor een onderwerp waarvan het resultaat toe te passen is in het dagelijks onderwijs waarin wij werkzaam zijn. Er is bij ons op school heel weinig over filosofie bekend en beide 'onderzoekers' zijn geïnteresseerd in de toepassingsmogelijkheden van filosofie in het onderwijs.

Wij denken dat filosoferen grappig, verrassend en leerzaam is. Kleuters leren nadenken over belangrijke levensvragen en alledaagse onderwerpen. Ze stellen vragen, geven antwoorden en gaan met elkaar in discussie.

Doordat kleuters nog een natuurlijke vorm van verwondering hebben over de betekenis van basisbegrippen, staan zij minder bevooroordeeld en meer open voor alternatieve verklaringen.

Ons onderzoek is gebaseerd op het denken en handelen. Kinderen krijgen meer respect voor meningen van anderen. Filosoferen heeft een sterk sociaal karakter. Door met elkaar van gedachten te wisselen leren kinderen zichzelf en elkaar beter kennen en leren zij elkaar meer te waarderen. Het zelfvertrouwen van kinderen groeit, wanneer zij regelmatig het woord krijgen en zij zich gehoord voelen.

In het filosofische gesprek leren jonge kinderen hoe ze kunnen nadenken over fundamentele levensvragen. Het gaat er dan vooral om, dat de kinderen zich bewust worden van hun eigen gedachte en die leren uit te spreken voor zichzelf en naar elkaar. Daarbij leren ze hun gedachten te beredeneren, te toetsen aan oordelen van anderen en eventueel te veranderen.

Kleuters leren nadenken over levensvragen, maar ook over alledaagse onderwerpen, zij kunnen filosoferen aan de hand van abstracte concepten, zoals vriendschap, dromen en gedachten. De onderwerpen moeten in het verlengde van hun leefwereld liggen. Het gaat hierbij niet om de juiste antwoorden.

Probleemstelling

Onderwerp

Jonge kinderen leven met hun denkbeelden in een hele andere wereld dan volwassenen en zijn in staat hun denkbeelden te beredeneren vanuit de echte én de fantasiewereld waarin zij zich bevinden. Het beredeneren kunnen we filosoferen noemen, volgens van Dale:

fi·lo·so·fe·ren (werkwoord; filosofeerde, heeft gefilosofeerd)

1. bespiegelingen houden

2. diep nadenken over de wezenlijke vragen van het leven

Doelstelling

Doelstelling is het onderzoeken van de toepasbaarheid van filosofielessen in het basisonderwijs

Vraagstelling:

- Kan je met jonge kinderen over filosofische thema's praten?
- Geeft filosoferen een positieve bijdrage aan het onderwijs en de persoonlijke ontwikkeling van het kind?
- Wat kom je allemaal tegen als je filosofielessen geeft aan kleuters?

Methode

Wij starten niet vanuit een hypothese, maar wij kijken met een open blik.

Aan de hand van 5 verschillende uitgangspunten hebben we filosofielessen uitgewerkt. We hadden eerst 10 lessen gepland, maar we hebben na overleg besloten om ons in verband met de tijd, te beperken tot vijf lessen.

We gaan bij de observaties letten op de volgende punten:

- Welke kinderen overheersen het gesprek
- Welke kinderen zeggen niets
- Zijn de kinderen die niets zeggen wel betrokken.
- Blijven we bij het onderwerp en kan de leerkracht er weer naar terug sturen
- Grijpt de leerkracht in of juist niet.
- Kan je aan de opmerkingen van de kinderen merken dat ze erover hebben nagedacht.

Om onze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden moeten we eerst weten wat filosofie is en bekijken hoe we dit kunnen toepassen bij jonge kinderen.

We zoeken artikelen om dit te onderzoeken. We beginnen met een boekje: "de vliegende papa's" van Berrie Heesen. Dit boekje geeft een aanzet tot lessen filosofie bij kleuters.

Rapportage

Empirisch onderzoek

- Context:
- De lessen gaan gegeven worden in groep 1C en 2C.
 - De lessen vinden plaats tijdens kringmomenten en in de kleine kring.
 - De lessen worden gepland, maar kunnen ook impulsief gegeven worden, door wat de kinderen inbrengen.
- Organisatie:
- Hilda geeft les, Annette observeert.
 - Voorafgaand aan het onderzoek een observatie van een kringmoment: Observator noteert wat de kinderen zeggen. En noteert hoe, en op welke manier de kinderen actief betrokken zijn.
 - Na de lessen filosofie, herhalen we dit. Dezelfde kinderen krijgen dan een beurt en dezelfde gegevens worden genoteerd.
- Aansluiting:
- Wanneer het onderzoek positief uitvalt, gaan wij filosofie promoten om dit in het beleid van de school op te nemen. Wij vinden het positief, wanneer de kinderen betrokken zijn, meedenken en zich durven te uiten. De kinderen moeten voldoende aan bod komen om mee te praten.

Voorbereiding lessen:

Les 1: Tijd

Inleiding: de leerkracht vertelt dat ze een verhaal gaat voorlezen. In de klas staan al allemaal klokken die de kinderen gemaakt hebben.

De leerkracht leest "de tijdmachine" van Max Velthuis voor.

Kern: De leerkracht vraagt: "Wat is tijd nu eigenlijk?"

Les 2: emoties

Inleiding: kinderen maken een tekening van een egel.

Kern: Waarom hebben egels stekels? Hoe voelt je egeltje zich? Hoe kan je dat zien?

Ingaan op opmerkingen over emoties van egels.

Les 3: individualiteit/ persoonlijke eigenschappen

In de kleine kring met alleen kinderen van groep 2.

Uit: "De vliegende Pappa's"

Inleiding: Voorlezen van "Kasper ontdekt een kopietje".

Controleren welke onderdelen aan je lichaam allemaal van jezelf zijn.

Vraag: "Als er een kopietje van jezelf is, is dan alles hetzelfde?"

Les 4: hebben planten gevoel?

In de kleine kring met alleen kinderen van groep 1

Inleiding:

Verhaaltje over oma, die altijd hele mooie planten had. Dat kwam doordat ze altijd heel lief was voor haar planten, en met ze praatte. De plantjes waren ook heel blij met oma, want ze zagen er heel gelukkig uit.

Kernvraag: Hoe kun je zien of een plant gelukkig is?

Les 5: steen

Inleiding

Een steen onder een laken. Wat zit eronder? (voelen)

Kern:

Wat is dit?

Resultaten

Les1

Je kon aan de opmerkingen van de kinderen merken dat ze er goed over hadden nagedacht en goed meededen met de les. Je kan duidelijk niveauverschil merken tussen groep 1 en 2. Groep 1 kinderen zitten meer op het niveau van de klok. De kinderen van groep 2 denken na over de aarde en dag en nacht ritme.

Les 2

De les was niet echt op filosofisch niveau; de les ging meer over de emoties zelf. Om het meer filosofisch te maken, hadden we meer moeten ingaan op waarom je je zo voelt. Hoe komt het dat je je zo voelt en hoe kan dat gevoel soms veranderen?

Les 3

Ze leren dat je soms een opdracht op een eigen manier mag interpreteren.

Het was heel leuk en prettig om aan de hand van een verhaaltje de kinderen te prikkelen. Het gaf een kapstok om de les aan op te hangen. Verder gaf het verhaal voldoende ruimte voor een eigen invulling door de kinderen.

Les 4

Ze leren kijken en nadenken over wat ze zien. Ze leren nadenken over zorg voor een levend organisme. Ze leren luisteren naar elkaar. Ze reageren op iets wat op dat moment gebeurt (groep 1 niveau).

Ze blijven heel erg menselijke eigenschappen toekennen aan de plant.

Les 5

Ze leren een actie observeren en daarover nadenken. Ze reageerden wel onmiddellijk, maar na doorvragen dachten ze er anders over na. Ze leerden naar elkaar luisteren en op elkaar reageren. Groep 1 reageerde heel goed op het denkniveau van groep 2, waardoor de groep 1 kinderen ook op een hoger niveau gingen denken.

Discussie en conclusie

Conclusie en aanbevelingen van de observator

Filosofie betekent het streven naar kennis. De leerkracht moet de kinderen uitnodigen om zich te verwonderen. Filosofie is een activiteit. De leerkracht gaat mee met de kinderen en door de juiste vragen te stellen komen de kinderen tot nieuwe inzichten en gedachten.

In de eerste plaats was het erg leuk om te zien hoe de kinderen reageren op de filosofische vragen. Ook als leerkracht moeten we erg wennen aan deze manier van vragen stellen. Bijvoorbeeld bij de tweede les over gevoelens bleven de vragen hangen in het zichtbare deel van de emoties en bleef de les daardoor enigszins oppervlakkig.

Ook merkten we dat de kinderen ruimte moeten krijgen om op elkaar te reageren. Doordat de groep zo groot was, en iedereen een kans moest krijgen om iets te zeggen, was er niet veel ruimte om elkaar te reageren en dieper op de vraag in te gaan. Ik constateerde wel bij elke les dat de kinderen nieuwe ideeën krijgen door naar elkaar te luisteren.

Ik merkte dat de kinderen tijdens het gesprek enorm betrokken waren en heel graag iets wilden zeggen. Deze kinderen zijn heel duidelijk gewend om in de kring op hun beurt te wachten. De leerkracht straalt veel rust uit en de kinderen zitten heel rustig op hun stoel. Maar het duurt vaak te

lang voordat iemand aan de beurt is en het zijn vaak dezelfde kinderen die dan toch de juiste momenten weten te kiezen om hun opmerkingen te maken. Just als je wilt dat kinderen even de tijd nemen om na te denken, zou je in een kleiner groepje moeten zitten. Een groepje is wel belangrijk, omdat ze van elkaars opmerkingen ook heel duidelijk weer nieuwe ideeën krijgen. Dat merkte ik nu ook in de grote groep. Ik denk dat het groepje uit minimaal 6 kinderen zou moeten bestaan en maximaal 12. Minder dan 6 kinderen kan natuurlijk wel, maar is niet nodig. Bovendien heb je dan wel diverse inbreng en meer kans dat kinderen iets van elkaar leren en elkaar nieuwe ideeën geven.

Les 1: De Tijd

Het voorlezen van juist dit verhaal nodigde zeer uit tot nadenken over de tijd. Ook Krokodil en olifant doen dit in het verhaal. Het is, zeker voor jonge kinderen, denk wel belangrijk om dit boekje vaker voor te lezen, zodat ze beter de verbanden gaan zien en beter begrijpen wat er nu eigenlijk gebeurt met olifant en met zijn tijd. Dan kun je alleen al in gesprekken over dit boekje al heel filosofische vragen stellen en de kinderen meenemen in de gedachten van olifant en krokodil. Het was voor deze klas de tweede keer dat ze het verhaal hoorden.

Dit boekje is ook nog goed te gebruiken in een middenbouwgroep om kinderen te laten nadenken over de tijd.

Les 2: Emoties

Het is, denk bij een les filosofie heel belangrijk dat je je van te voren heel duidelijk afvraagt waar de kinderen over na moeten denken en hoe je de vragen stelt. Onze voorbereiding voor deze les beperkte zich heel duidelijk tot de emoties zelf en de vragen die wij bedacht hadden nodigden niet echt uit tot dieper nadenken over die emoties. Van de nadere kant was deze les voor de kinderen wel heel leerzaam, want dit is wel een gebied dat door deze leeftijdsgroep nog volop ontdekt moet worden. De kinderen moesten ook nadenken over de emoties van de egel (een ander) en veel kinderen konden ook wel bedenken waarom hun egel zich zo voelde. De kinderen luisterden weer goed naar elkaar en de leerkracht zorgde ervoor dat iedereen een beurt kreeg.

Doordat we ook bij deze les voor de hele groep gekozen hadden, was er ook nu niet veel ruimte om op elkaar te reageren. Enkele leerlingen (Cody) reageren wel heel vaak, ook al zijn ze niet aan de beurt. Ook dit is in een grote groep moeilijker te remmen.

Les 3: individualiteit/ persoonlijke eigenschappen

Hier zag je duidelijk het grote voordeel van de kleine groep. De kinderen reageerden heel goed op elkaar, vulden elkaar aan en namen ideeën van elkaar over. De leerkracht hoefde hier veel minder te sturen. De inleiding was ook hier een verhaaltje. Ik denk dat dit bij kleuters wel heel goed werkt: ze kunnen zich al inleven in de hoofdpersoon en later denken ze na over hun eigen "ik".

Les 4: hebben planten gevoel?

De kinderen waren het uiteindelijk behoorlijk met elkaar eens: planten konden veel verdriet hebben of gelukkig zijn. Wat ook heel bijzonder was aan deze les was dat de kinderen na de les allemaal overtuigd het plantje heel goed wilden verzorgen en in de klas op een mooi plekje zetten. Het verschil tussen een plant en een mens was ook een goede vraag om over na te denken.

Les 5: steen

We hadden nu geen verhaaltje, maar de les was heel spannend doordat er iets onder een doek lag. De kinderen van groep 1 bleven bij de steen nadenken over de vorm en wat ze met de steen konden doen.

De groep 2 kinderen dachten ook na over waar de steen vandaan kwam en wat een steen kan. Het abstractieniveau hield op bij wat de steen kan veroorzaken. De leerkracht ging heel goed in op wat de kinderen zeiden en bewaakte ook steeds de lijn van de les. Dit blijft belangrijk, ook wanneer kinderen niet zeggen, wat je zelf van te voren hebt bedacht.

Conclusie en aanbevelingen van de leerkracht

Kinderen hebben originele denkbeelden, dat heb ik als leerkracht weer ervaren na het geven van deze filosofielessen. Deze denkbeelden komen tot leven wanneer de filosofielessen in een veilige, rustige omgeving gegeven worden. Een veilige omgeving kan in de school zijn, het kind kent de plek en weet dat hij/zij daar zichzelf kan zijn. De opstelling kan plaats vinden in de kring of aan een grote tafel, wanneer de groep kleiner is. Het is belangrijk de kinderen goed te kunnen zien, non-verbale signalen

zoals oogcontact, handbewegingen en fronsende wenkbrauwen zijn mooi om daar op in te spelen. Wanneer de leerkracht daar op reageert, kan het net dat duwtje in de rug zijn wat nodig is om het kind te laten spreken. Er moet een rustige sfeer zijn, om het filosoferen in de klas tot een succesvol experiment te maken. Open staan voor elke uitkomst is ook belangrijk, het resultaat moet niet van tevoren vast liggen.

Het doel van filosoferen is kinderen hun eigen denkvaardigheden te laten ontwikkelen. Ik ben van mening dat kinderen leren denken zelf moeten ontwikkelen, en dat kan door dit te stimuleren tijdens filosofielessen, en niets op te leggen.

De kinderen leren van elkaar, en ik leer van de kinderen. Door regelmatig filosofielessen te geven, gaat het begeleiden steeds beter. Als leerkracht heb ik de neiging veel uit te leggen, te vertellen, en aan het woord te zijn. Gaandeweg heb ik geleerd dat een vragende, verwonderende houding de mooiste en meest zinvolle gesprekken opleveren.

De drempel om een filosofieles te geven hoeft niet hoog te zijn. Aan de hand van een situatie, verhaal of een voorwerp komt een gesprek snel tot stand. Filosoferen met kinderen kan bijdragen aan een positieve ontwikkeling van het individu. Als een kind respect krijgt voor een eigen mening dan bouwt dat meer zelfvertrouwen. Door regelmatig te filosoferen durft een kind sneller voor zijn/ haar mening uit te komen. Elk 'antwoord' is goed, en er wordt geluisterd naar elkaar. Filosoferen zorgt bovendien voor een uitbreiding van de woordenschat.

Tot slot kan ik een hele waardevolle tip meegeven, een filosofiemoment hoef je vaak niet te creëren, maar liggen voor het oprapen. Wanneer een kind met een spontane uitspraak komt, durf het lesprogramma even te laten liggen en pak dat moment. Aan makke en volgzame volwassenen heeft de samenleving niet veel als het erop aankomt nieuwe ideeën te vinden. Maar wat als de wil om vrij vooruit te denken al in de kindertijd wordt tegengehouden...

Gebruikte literatuur

Artikelen: "In gedachten verzonken" over een onderzoek naar filosoferen met kleuters.
"Filosofie maakt mensen aantoonbaar slimmer" *Yoram Stein, filosofiedocent aan een middelbare school* – 08/04/11, 09:19 *Filosoferen bezorgt kinderen een hogere IQ.*
Bron: Trouw

1. Collaborative philosophical enquiry for school children: Cognitive effects at 10–12 years.

1. *Clackmannanshire Education Authority* [K. J. Topping](#)

1. *University of Dundee, Scotland* [S. Trickey](#)

2007 The British Psychological Society

2. Collaborative Philosophical Enquiry for School Children
Socio-Emotional Effects at 11 to 12 Years

2. *Clackmannanshire Education Authority* [K. J. Topping](#)

2. *University of Dundee, Scotland* [S. Trickey](#)

Boeken: "De vliegende papa's"
"Filosoferen met kinderen" [T Rondhuis – 1994](#)

"Spelenderwijs Filosoferen met kinderen" [N van Bodegraven - 2000](#)

"Peinzen, 49 filosofische vragen voor kinderen" [R Anthone, E Janssens, S Vervoort](#)

Literatuur

Artikelen: "In gedachten verzonken" over een onderzoek naar filosoferen met kleuters.

Bron: Trouw

1. Collaborative philosophical enquiry for school children: Cognitive effects at 10–12 years.

3. Clackmannanshire Education Authority [K. J. Topping](#)

3. University of Dundee, Scotland [S. Trickey](#)

2007 The British Psychological Society

2. Collaborative Philosophical Enquiry for School Children
Socio-Emotional Effects at 11 to 12 Years

4. Clackmannanshire Education Authority [K. J. Topping](#)

4. University of Dundee, Scotland [S. Trickey](#)

Boeken:

“De vliegende papa’s”

“Filosoferen met kinderen” T Rondhuis – 1994

“Spelenderwijs Filosoferen met kinderen” N van Bodegraven - 2000

“Peinzen, 49 filosofische vragen voor kinderen” R Anthonie, E
Janssens, S Vervoort

Beschikbaarheid verslag

h.pers@brederoschool.nl

a.leeuwerink@brederoschool.nl

